

кредитів, наданих за рахунок коштів державного бюджету» // Офіційний вісник України. – 2011. – № 97. – Ст. 3561.

8. Наказ Державного казначейства України від 2 грудня 2002 року № 221 «Про затвердження Порядку відкриття рахунків у національній валюті в органах Державного казначейства України» // Офіційний вісник України. – 2002. – № 51. – Ст. 2344.

9. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: Монографія / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Бюджетного кодексу України: Закон України від 8 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 48. – Ст. 564.

УДК: 343.971

Л.В.Самарай

здобувач кафедри кримінології Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ АГРЕСІЇ

Розглядається поняття та сутність агресії та агресивної поведінки, визначаються причини формування агресивного мотиву, з'ясовується види агресивної поведінки, та взаємозв'язок агресії та насильства.

Ключові слова: *агресія, агресивна поведінка, агресивний мотив, насильство.*

Рассматривается понятие та сущность агрессии и агрессивного поведения, определяются причины формирования агрессивного мотива, уясняются виды агрессивного поведения и взаимосвязь агрессии и насилия.

Ключевые слова: *агрессия, агрессивное поведение, агрессивный мотив, насилие.*

Exploring of the concept and nature of aggression and aggressive behavior, the reasons of forming aggressive motive, it appears kind of aggressive behavior, and relationship aggression and violence.

Key words: *aggression, aggressive behavior, aggressive motive, violence.*

Постановка проблеми. За останнє десятиліття у всьому світі, особливо в країнах пострадянського простору, відзначається зростання насильницьких дій, що супроводжуються особливою жорстокістю, вибухами в громадських місцях, захопленням заручників, вандалізмом і знущанням над людьми. Такі соціально небезпечні прояви, зазвичай пов'язані з поняттями агресії і агресивності, викликають серйозне занепокоєння. Особливо гострою зараз є проблема деструктивності в сімейних відносинах.

Треба зауважити, що ні теоретики, ні практики досі не мають єдиної точки зору на феномен агресії. Тому поки точаться наукові дискусії, переважає громадська думка, згідно з якою проявам будь-якої агресії приписується негативне, деструктивне забарвлення. Це призвело до того, що соціально небезпечні наслідки агресивної поведінки, привертаючи до себе особливу увагу, наповнили цей термін лише негативним змістом і призвели до заперечення соціально схвальної агресії. Дійсно, якщо розглядати надмірні прояви агресії чи розвиток агресивності по типу акцентуації, то такі риси особистості, як надмірна домінантність, конфліктність, нездатність до соціальної кооперації можуть викликати негативне відношення.

Стан дослідження: Дослідженню психології кримінальної агресивної поведінки та агресії присвятили свої праці А.Г. Амбрумова, Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, В.М. Волков, В.О. Глушков, В.В. Гульданд, А.Ф. Зелінській, М.В. Костицькій, В.С. Медведєв, В.М. Синьов, С.А. Тарарухін, Г.Ф. Хохряков, та інші. Проте, проблема агресивної поведінки залишається недостатньо розробленою.

Виклад основних положень. Агресія - це невід'ємна динамічна характеристика активності й адаптивності людини. Ніхто не буде заперечувати, що агресія є частиною людського існування, його біологічної складової. Від природи людині дісталася всього два найбільш ефективних способу адаптації: агресія і втеча. Тому агресія, з нашої точки зору, природна модель поведінки, що забезпечує адаптацію людини, один із способів задоволення актуальних потреб у напруженій ситуації розвитку і життєдіяльності (стресу, дериґації, фрустрації). У свою чергу, агресивність можна трактувати як готовність, схильність людини до реалізації агресивної моделі поведінки.

Агресію можна розділити на творчу, конструктивну, коли адаптація, задоволення потреби відбувається соціально прийнятним способом, і деструктивну (ворожу, асоціальну), коли потреби задовольняються соціально неприйнятним способом, а адаптація пов'язана із спричиненням страждання, шкоди навколишньому світу або собі. Останню через її руйнівність можна назвати насильством.

У соціальному плані особистість повинна володіти визначеним ступенем агресивності. У «нормі» вона може виявитися соціально прийнятним і навіть необхідним. В іншому разі відсутність агресивності призводить до піддатливості, відомості, пасивності поведінки.

Агресивний мотив може бути спрямований назовні і виявлятися в явній, відкритій формі: бійка, жорсткість, війна, жадова влади, релігійна, соціальна, національна, расова боротьба, спортивні єдиноборства.

А. Адлер зазначав кілька шляхів реалізації агресивного мотиву.

1. Стримуваний агресивний мотив призводить до створення жорстких образів в мистецтві і фантазіях, опису різних жахів в історії людства та індивідуального життя.

2. Сильний агресивний мотив впливає на вибір професії. Якщо не брати до уваги злочинців, героїв-революціонерів і авантюристів, то такі професії, як суддя, поліцейський, вчитель, міністр, лікар, часто вибираються людьми з високим прагненням до влади.

3. Агресивний мотив знаходить своє втілення в політиці з її незчисленними способами проявити активність і безліччю можливостей логічно пояснити будь-які агресивні прояви.

4. Пригнічений агресивний мотив і прихована жорстокість можуть проявитися в інтересі до похоронів і кладовищ, в увазі до смерті, в заботах, страху хвороби та інфекції, а також в боязні бути похороненим заживо.

5. Агресивний мотив може виражатися також у благочинності, симпатії до людей, альтруїзмі і самопожертві. Це нові види задоволення, в основі яких лежить все те ж прагнення до жорстокості. Це може здатися дивним, але, як вважає А. Адлер, справжнє розуміння страждання і болю може прийти тільки від справжнього інтересу до світу мук [1, с. 123].

Надалі А. Адлер рішуче переглянув свою теорію і перестав вважати агресивний мотив вродженим і незалежним, заявивши, що він підпорядковується сильнішому мотиву - прагненню до переваги. А. Адлер вважав, що агресія - це реактивна форма поведінки, а не заснована на вродженій схильності психологічний феномен, який не залежить від досвіду індивіда і його ставлення до життя.

А. Адлер ввів нові поняття - почуття неповноцінності, яке може виникати в результаті дефектів, слабкості і беспорядності людини і долається за рахунок виникнення і зміцнення почуття переваги. І якщо спочатку боротьбу за перевагу Адлер розглядав як прояв агресивності (подолання перешкод, боротьба за виживання, самовдосконалення, самоствердження), то пізніше він відмовився від ідеї агресивних устремлень на користь прагнення до влади [1, с. 124].

Разом з тим він вважав, що агресивність як базове потяг треба розглядати в контексті соціального інтересу. Якщо мета переваги включає соціальний інтерес, то розвиток особистості і поведінки має конструктивний характер. Якщо не включає - формується невроз, і поведінка набуває ворожу забарвленість. Відповідно до цієї точки зору, агресивність є ненормальною формою поведінки, що виявляється в тих випадках, коли соціальний інтерес розвивається неправильно [1, с. 127].

Е. Фромм розглядав два абсолютно різних види агресії. Перший-оборонна, «доброякісна» агресія, яка служить справі виживання людини. Інший вид «злаякісна» агресія - це деспотичність і жорстокість, які властиві тільки людині і визначаються різними психологічними і соціальними факторами [2, с. 45].

З цієї точки зору Е. Фромм розглядав вісім різновидів агресивної поведінки.

1. Найбільш нормальною і найменш патологічною формою агресії є ігрове насильство. Воно використовується людиною в цілях демонстрації своєї сили і спритності, а не з метою руйнування і не мотивоване ненавистю і деструктивністю. До ігрового насильства відносяться різного роду військові ігри, спортивні ігри та єдиноборства, змагання [2, с.49]. Звичайно, коли стверджується, що при ігровому насильстві немає прагнення до руйнування, то мається на увазі ідеальний тип подібної діяльності, а також жорстка регламентація агресії правилами і умовами проведення ігор і змагань.

2. Набагато більш поширеним є реактивне насильство. Це агресія, яка проявляється при захисті життя, свободи, гідності, а також власного або чужого майна. Вона базується на страху втрати чогось цінного і вагомого для людини. Цей тип насильства стоїть на службі життя, а не смерті, і його кінцевою метою є збереження, а не руйнування [2, с. 56].

Можна виділити дві основні причини виникнення реактивного насильства. Перша - загроза безпеки, при якій люди готові вбивати і руйнувати заради власного захисту. Друга - фрустрація потреб. Агресивна поведінка спостерігається і у тварин, і у людини, коли їх бажання або потреби залишаються незадоволеними, і являє собою спробу, найчастіше марну, придбати силою те, чого їх позбавили.

3. Ворожість, яка виникає з заздрості і ревності. Як ревності, так і заздрість є специфічними видами фрустрації. З одного боку вони можуть ґрунтуватися на конфлікті володіння, коли одна людина володіє чимось таким, що хотів би мати інший. В іншому випадку в їх основі може лежати міжособистісний конфлікт, яскравою ілюстрацією якого є «любовний трикутник», і в тому і в іншому випадку у відкинутого прокидається ненависть і ворожість по відношенню до іншої людини. Заздрість ревності можуть

загострюватися ще й тим, що він не тільки не отримує бажаного, але при цьому усвідомлює, що хтось інший користується цим замість нього [2, с. 65].

4. Мстиве насильство відрізняється від реактивного тим, що збитки вже нанесені і застосування сили не є більше функцією захисту. Мотив помсти, як правило, обернено пропорційній силі і продуктивності людини або групи. Безпорадна людина не має іншої можливості зупинити зруйновану самоповагу, окрім як помститися кривднику. Навпаки, продуктивний людина майже не має в цьому потреби, завдяки продуктивності свого життя він легко переживає утиски, образи чи приниження [2, с. 76].

5. Деструктивність, мотивована підривом віри, виникає, як правило, в результаті порушення довірливих відносин між дітьми батьками. Дитина починає своє життя, вірячи в любов, добро і справедливість, немовля довіряє матері і покладається на те, що мати завжди готова нагодувати його, коли він голодний, одягнути його, коли він мерзне, і доглядати за ним, коли він хворий.

У багатьох ця віра підривається вже в ранньому дитинстві. Дитина не отримує належного догляду, страждає тому, що батьки брешуть, залишають його на самоті або несправедливо карають. Він нещасний і заляканий, але ні мати, ні батько, які нібито так стурбовані його благополуччям, не помічають цього. Вони абсолютно не слухають його, коли він говорить про свої страхи і страждання [3, с. 78].

Реакція на подібні переживання буває різною, як у дітей, так і дорослих.

а) Формування самостійності та незалежності. Людина перестає залежати від того, хто розчарував його. При цьому він стає більш самостійним і знаходить нових друзів, учителів і коханих, яким він довіряє і в надійність яких він вірить. Це є найбільш бажаною реакцією на розчарування.

б) Формування скептицизму. У цьому випадку потрясіння призводить до того, що людина стає скептиком і кожен новий об'єкт прихильності піддає випробуванням, а розчарувавшись у ньому, знову шукає і випробовує інших людей. Цей феномен ми називаємо «замкнуте невротичний коло». Замкнутим воно є з тієї причини, що не дає взаєминам розвиватися.

в) Формування ілюзії захищеності. У цьому випадку, щоб знову знайти віру, людина в усьому покладається на чийсь могутній авторитет. Такого роду реакції мають явну регресивну спрямованість. Невпевнений і перелякана дитина чіпляється за матір, поруч з якою він відчуває себе комфортно і безпечно.

г) Формування накопичення. Нерідко свій розпач, втрату віри в життя людина долає за допомогою судомної погоні за матеріальними цінностями - грошима, а також за владою, статусом і престижем.

д) Формування цинічної ненависті. Глибоко розчарований людина, яка відчуває себе обдуреною, може почати ненавидіти життя. Якщо ні нащо і ні на кого не можна покластися, а віра в добро і справедливість виявилася ілюзією, то життя справді гідне ненависті і хочеться довести, що життя зле, люди злі. Розчарування робить людину циніком і руйнівником [2, с. 87].

6. Компенсаторське насильство. Це насильство служить людині заміною продуктивній діяльності. Е. Фромм зазначав, що людина мало не з самого народження має волю, здатністю і свободою перетворювати світ. Вирішальним при цьому є не сила його волі і розміри свободи, а той факт, що людина не виносить абсолютної пасивності. Це примушує її, перетворюючи світ, змінюватися самому [3, с. 98].

Здатність людини спрямовувати свою волю на певну мету і працювати до тих пір, поки вона не буде досягнута, називається потенцією. Якщо людина через слабкість, страх або некомпетентність не в змозі діяти - вона відчуває себе імпотентом і від цього страждає. Саме страждання від відчуття імпотенції призводить до порушення внутрішньої рівноваги. Людина не може прийняти стану повної безпорадності, без того щоб не спробувати відновити свою здатність до дії.

Одна можливість полягає в тому, щоб підпорядкувати себе якійсь особистості чи групі, яка має в своєму розпорядженні владу, та ідентифікувати себе з нею. За допомогою такої символічної причетності до життя іншого, людина відчуває ілюзію самостійної дії. Цілком очевидно, що відчуття життя вимагає властивостей, які відсутні у імпотентної людини. Руйнування життя вимагає тільки одного: застосування насильства - людина мстить життю і оточуючим людям за те, що вони його обділили. Тому в даному випадку насильство є не що інше, як таке, що корениться в імпотенції і компенсує його агресія. Людина, яка не може створювати, хоче руйнувати.

7. Садизм. Це поняття трактується Е. Фроммом у більш широкому, ніж прийнято у суспільстві сенсі - як спонукання повністю контролювати будь-яку живу істоту, будь то тварина чи людина. При цьому бажання заподіяти іншому біль не є суттєвим і визначальним. Основу садизму становить імпульс повністю підпорядкувати іншу людини своїй владі, зробити його безпорадним об'єктом власної волі, стати його богом і мати можливість робити з ним що завгодно. Прагнення принизити й поневолити - лише засоби досягнення цієї мети. Психологічна ж суть садизму полягає в тому, щоб:

- змусити когось страждати;
- примусити його терпіти ці страждання;
- позбавити жертву можливості захиститися або піти з цієї ситуації;
- випробувати радість і задоволення від повного панування над іншою людиною [2, с. 123].

Необхідно відзначити, що і компенсаторне насильство і садизм є результатом прожитого покаліченого життя, його неминучим результатом. Вони можуть придушуватися за допомогою страху, страху покарання або направлятися в інше русло, сублімуючись в соціально прийнятних рамках. Однак вони можуть існувати і в латентному стані. Єдиний спосіб боротьби з цим - розвивати свої здібності і використовувати свої сили, що допоможе людині перестати бути безпорадним імпотентом, садистом і

руйнівником. Тільки відносини, які допомагають знайти інтерес до життя, можуть призвести до зникнення агресивних імпульсів.

8. Архаїчна жага крові. Відображає біологічний зв'язок людини і природи: вбивство відбувається через страх власного розвитку, перетворення на людину. Цей вид насильства характерний для людини, що намагається знайти відповідь на життєві питання за допомогою деградації до до-індивідуального стану свого існування, в якому він стає твариною і таким чином звільняє себе від тягара розуму. Кров стає есенцією життя. Пролити кров - означає відчувати себе живим, сильним, неповторним, таким, що перевершує всіх інших. Е. Фромм виділяв агресивний тип людини з «експлуаторської орієнтацією», яка намагається все отримати від людей за допомогою сили і хитрощів. Відмінною його рисою є схильність до аркастичним, уїдлигим зауваженням про оточуючих [1, с. 145].

Як послідовники, так і більшість сучасних психоаналітиків не поділяють фатального погляду З. Фрейда на людську поведінку. По-перше, хоча і не заперечуючи, що людська агресивність має еволюційні і фізіологічні коріння, вони засуджують обмеженість уявлень про природу людини як про щось незмінне. По-друге, розходяться думки щодо того, чи є агресія інстинктом чи вона лише поставляє енергію, що дозволяє «Я» ефективно здійснювати «принцип реальності», долати перешкоди на шляху до задоволення інших потягів. Тому в рамках сучасного психоаналітичного напрямку вважається, що агресивність - це сила, з якою людина висловлює свою любов і ненависть до оточуючих або до самого себе.

Завдяки їй вона намагається задовольнити свої інстинкти. Агресія є механізмом, за допомогою якого ці інстинктивні імпульси направляються на інші об'єкти, і в першу чергу на людей, в основному з метою їх завоювання [2, с. 56].

Висновок. Агресія – форма реакції захисту, компенсації за впливи середовища, спосіб адаптації до неї. Це може бути фізичний захист, або психологічний залежно від того, до яких факторів середовища людина почуває зайвий тиск чи дискомфорт. І зовсім необов'язково до агресії в цьому випадку схильні люди, про яких заведено говорити, що вони недобррозичливі, похмурі тощо. Це залежить від того, які цінності для людини важливіші. І якщо ці цінності духовні, високого порядку, то будь-яке зазіхання на них може викликати агресію не тільки у припустимих формах, а й у крайніх. Для інших людей насильство (агресія) може бути абсолютно нестерпним. Коли ж воно стає таким, настає «реакція у відповідь». Інше питання, що ця «реакція у відповідь» може значно перевищувати заподіяну шкоду.

Література:

1. Адлер А. *Понять природу человека*. СПб., 1997.
2. Фромм Э. *Душа человека*. М., 1992.
3. Фромм Э. *Анатомия человеческой деструктивности*. М., 1994.

УДК 343.97

Гедьо А.С.

*інституту права та суспільних відносин
Університету Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

Визначається поняття детермінації злочинів, причин, умов та корелятивів злочинності, з'ясовується місце мотивації злочинної поведінки в системі детермінант злочинності, характеризується основні причини та мотивації вчинення неповнолітніми злочинів з особливою жорстокістю.

Ключові слова: *детермінація, причини, умови та корелянти вчинення злочинів, мотивація злочинної поведінки.*

Определяется понятие детерминации преступлений, причины, условия и коррелянты злочинності, выясняется место мотивации преступного поведения в системе детерминант преступности, характеризуются основные причины и мотивации совершения преступлений несовершенно летними с особенной жестокостью.

Ключевые слова: *детерминация, причины, условия и коррелянты преступлений, мотивация преступного поведения.*